

Op Pad met ...

Jan Janse bij windpark Zwartenbergseweg

Koppel wind- en zonneparken aan andere maatschappelijke opgaven

CV Jan Janse

2019 – heden
bestuurslid Nederlandse Vereniging van
Tuin- en Landschapsarchitecten NVTL

2013 - heden
directeur-eigenaar Jan Janse Landscape
architect bnt

2009 – heden
medewerker Staatsbosbeheer voor landschap

2007 - 2009
ingenieur en landschapsarchitect Arcadis

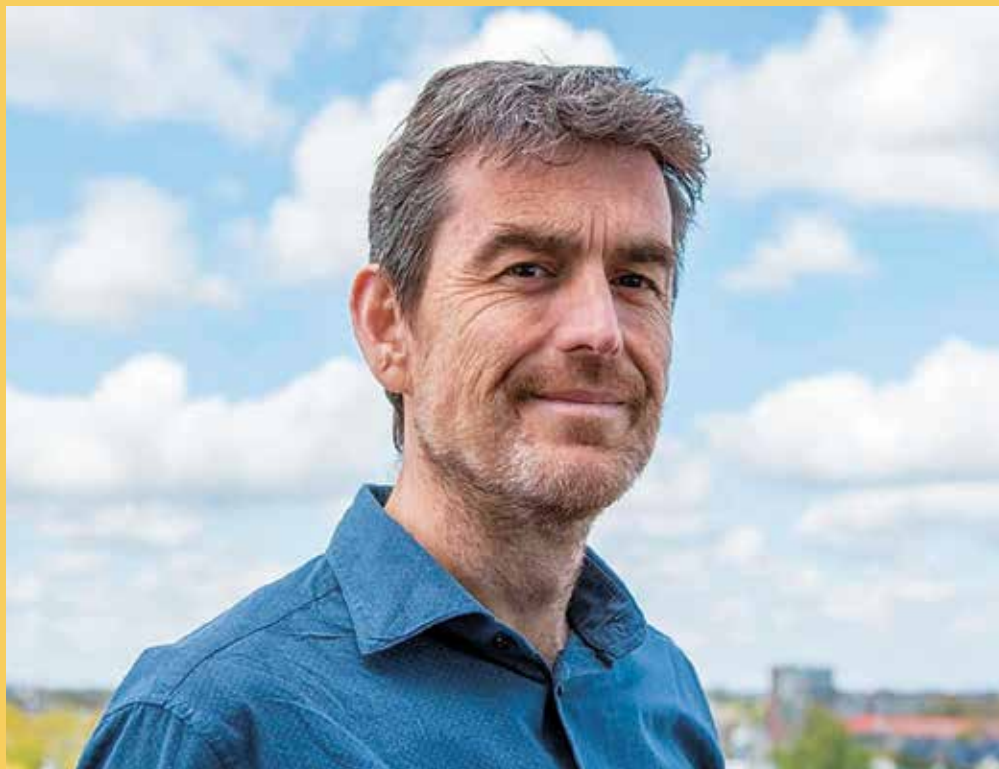
2006 - 2020
gastdocent Academie van Bouwkunst en
Hogeschool Utrecht

2000 -2007
VROM Ruimte en milieu

1991 -2000
ontwerper buitenruimte gemeente Rotterdam

Opleiding

Amsterdams Hogeschool voor de Kunsten,
master landschap

Landschapsarchitect Jan Janse werkt voor Staatsbosbeheer aan onder meer duurzame energie. Voor de Landschapstriënnale 2021 verzorgde hij het landschapslaboratorium 'Onze energie, ons landschap'. We gaan met hem mee – online weliswaar, vanwege corona - naar windpark Zwartenbergseweg, vlak bij een terrein van Staatsbosbeheer bij Etten-Leur. De nabijheid van een historische dijk bij het windpark leidt tot een schaalfout, vindt hij.

Waarom kies je dit windpark?

"De Zwartenbergse polder is een relatief grootschalige veenontginning, omringd door natuurgebieden van Staatsbosbeheer die zich kenmerken door kleinschalige veenontginningen. Er ligt een klein slingerend Middeleeuws dijkje langs dit terrein, beplant met populieren: de Haagsedijk. Een populaire route voor fietsers. De turbines staan niet op terrein van Staatsbosbeheer maar op land van een boer, de buurman van ons natuurgebied. Hij heeft ze aan de rand van zijn land gezet, op één lijn, soms pal op het dijkje. We hebben tegen de plaatsing van deze eerste turbines geen bezwaar gemaakt. Wij wilden ze liever verder weg, maar daar is geen gehoor aan gegeven. Nu staan ze tot 30 meter van het dijkje. Opschaling met een tweede generatie windturbines wordt verwacht, zoals in het nabije windpark Groene Dijk. Die zullen tot meer dan 200 meter reiken. De huidige turbines hebben al een flinke impact op de beleving, maar dan zal echt een stevige schaalfout ontstaan."

Wat is het beleid van Staatsbosbeheer als het gaat om wind- en zonne-energie op zijn terreinen?

"Staatsbosbeheer vindt dat het, met bijna 7% van het landoppervlak in beheer, een bijdrage moet leveren aan de energietransitie, net als Rijkswaterstaat en het Rijksvastgoedbedrijf. We zijn gestart met de ambitie voor 500 MW elektriciteit uit wind. Die doelstelling werd almaar kleiner

doordat naast de randvoorwaarden van de verschillende overheden allerlei lokale belemmeringen werden opgelegd. We kregen te horen: 'Jullie krijgen geld om natuur te beheren, niet om een windturbine neer te zetten.' Dan krijg je geen subsidie meer. Het mocht ook niet in het Nationaal Natuur Netwerk (NNN). Dat maakt de zoektocht lastig. We hebben wel terreinen buiten het NNN, maar die zijn niet allemaal gunstig voor zonneparken en windturbines. We hebben een aantal basisregels opgesteld (zie kader) en hiermee hebben we voor heel Nederland een kaart met zoekgebieden gemaakt. Daar kwamen zeventig potentiële locaties uit. Uiteindelijk zijn er een handvol overgebleven."

Heeft Staatsbosbeheer weleens nee gezegd terwijl het bevoegd gezag vond dat het moest?

"Al een aantal keren. Als het bevoegd gezag vindt dat het kan of moet gaan we mee, maar niet als er natuurwaarden in het geding zijn. In Limburg moest op een belangrijk archeologisch monument een windpark komen. Daar hebben we nee tegen gezegd. Het windpark is enkele honderden meters verderop gekomen."

Voldoet Staatsbosbeheer met 19 windturbines wel aan haar opgave volgens het Klimaatakkoord?

"Nee. We zijn ons er van bewust dat er nog een schepje bij moet. Daarbij hebben we ook nog andere doelen, zoals waterber-

Staatsbosbeheer en windenergie op land

Naast de wettelijke, provinciale en gemeentelijke criteria, heeft Staatsbosbeheer eigen criteria opgesteld voor windenergie op de eigen terreinen. Uitgangspunt daarbij zijn natuur- en landschapswaarden.

- Voor Natura 2000-gebieden onder de Vogelrichtlijn geldt een buffer van tenminste 1200 meter. Voor andere terreinen geldt: bij nadelige effecten voor natuur is plaatsing niet mogelijk.
- Aansluiting bij logische lijnen in het landschap, grote wateren, industriegebieden en grootschalige infrastructuur.
- Koppeling met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven.
- Jonge ontginningslandschappen (heideontginningen, polders en droogmakerijen) kunnen ontwikkeld worden tot nieuwe energielandschappen in combinatie met bijvoorbeeld nieuwe bossen, versterking van de aanwezige of omringende natuur en circulaire of natuurinclusieve landbouw.
- Terughoudend met het plaatsen in kleinschalige natuurgebieden en kwetsbare landschappen. Geen voorkeur voor overal kleine parkjes of solitaire windmolens.
- Burgers worden betrokken bij de beoordeling van locaties.

Staatsbosbeheer heeft anno 2021 19 windturbines met een gezamenlijk vermogen van 40,2 MW op de eigen terreinen staan, en zoekgebieden voor windturbines aangewezen die voldoen aan bovenstaande criteria. Staatsbosbeheer ontwikkelt windparken niet zelf, maar sluit aan bij initiatieven.

De Zwartenbergse molen en windpark Zwartenbergseweg langs de Haagsedijk bij Etten-Leur. Foto: Johan Meeus.

ging, biodiversiteit en recreatie. We moeten veel in onze terreinen een plek geven. We hebben zoekgebieden aangewezen, maar nemen als terreinbeheerder niet zelf initiatief. Dat ligt niet in onze taakstelling. Ontwikkelaars kijken bovendien eerst naar boerenland, niet naar natuurgebied."

Hoe belangrijk zijn inkomsten uit wind- en zonne-energie voor Staatsbosbeheer?

"Best belangrijk. Tot voor kort dekten de subsidies voor natuur en landschap ongeveer 70% van alle kosten en nu zo'n 85%. Maar voor veel natuurgebieden hebben we

100% subsidie voor de beheerkosten nodig. De rest kan uit opbrengsten van hout komen, maar ook uit duurzame energie. De opbrengsten gaan naar het terreinbeheer, liefst het terrein waar die turbines komen."

Combineren jullie de bossenstrategie van de regering met nieuwe windparken?

"Er is een verkenning uitgevoerd naar nieuwe productiebossen, buiten het NNN, die de eerste 25 jaar ook windbos zouden kunnen zijn. In het begin was dat geen succes. Mensen willen in een bos kunnen

wandelen en geen windturbines zien. Er was geen ontwikkelaar die met ons in zee wilde. Nu komt er wel beweging door de bossenstrategie. Mensen zien nu wel een verdienmodel: productiebos, recreatie én energieproductie. Nederland heeft echter nog geen enkel echt windbos."

Het Robbenoordbos vind je geen windbos?

"Nee. Dat bos was er al. Het idee van een windbos is dat je tegelijk met de plaatsing van windturbines snelgroeiende bomen plant, zoals populieren. Na 25 tot 40 jaar heb je dan een redelijk bos. Daarna komen andere soor-

Windmolens langs de Mark in Etten-Leur: op de voorgrond 200 meter hoog, daarachter 100 meter. Foto: Johan Meeus.

ten, zoals eiken en beuken. Het mooie van windbossen is dat je duurzame energie aangrijpt om iets voor het landschap te doen."

Volgens Marco Vermeulen, curator van de Landschapstriënnale 2021, zijn er nog weinig voorbeelden van hoe wind- of zonneparken leiden tot een beter landschap. Tegelijk moet er nog veel gebeuren, gelet op de Europese en Nederlandse ambities. Dat vraagt om grotere windparken. Wat zijn trotsmakende ontwerpprincipes?

"Ik ben het met Marco eens, maar ik heb geen toverformules. H+N+S heeft mooie

bouwstenen ontwikkeld, die koppelmogelijkheden bevatten, met het landschap als basis. Het gaat erom steeds een laag toe te voegen die het karakter van het landschap versterkt. Neem bijvoorbeeld het Dommeldal: aan de westkant daarvan heb je vele kleine oude heideontginningen met daartussen enkele hele grote. Dat zijn marginale gronden voor de landbouw. Ontwikkel daar een energielandschap dat ertoe doet: stevige bosstructuren afgewisseld met heide, waar je dan grote windturbines en zonneparken inpast. Dat gebeurt echter niet, want de grondprijzen zijn bizar hoog en de gemeente

werkt niet mee omdat het open landschap is. We moeten uit dat kader stappen om een grote slag te kunnen maken."

Landschap is meer dan ruimte, het is een complex met heel verschillende kwaliteiten en maatschappelijke opgaven. In het Dommelgebied wil het waterschap waterberging mogelijk maken. Zij benaderen het landschap als bestaand uit een aantal lagen en kijken daarmee heel anders naar het landschap dan wat ik van jou hoor.

"De vraag is hoe je die grote klap kan maken. Dan moet je kijken naar kapotte

landschappen, die de vernietiging voorbij zijn. Ze zijn verbruikt, de bodem is dood, het grondwater staat lager dan ooit. Hoe kun je die gebieden een gezonde invulling geven, waar energieproductie een onderdeel van is? In de buurt van de Dommel ligt een grootschalige waterbuffer voor de landbouw. Ecologisch en landschappelijk niet erg bijzonder. Je overschrijdt hier de schaal van het landschap, daar zou best een windturbine of zonnepark bij kunnen. Je moet het niet meer over inpassen hebben; het gaat meer om aansluiten bij de logische schaal van het landschap, rust creëren in het landschap. Die turbines bij dat dijkje bij Etten-Leur geven geen rust."

Tijdens de Landschapstriënnale zei Frank Stroeken over windturbines: kies voor rustige hoogte in plaats van drukke laagte.

"Ik begrijp dat goed. Als een turbine heel hoog wordt krijgt hij een soort abstractie. Bij het Haringvliet staan 26 vrij kleine turbines op de eilanden van het sluiscomplex. Dat oogt heel druk, je kijkt in de wieken. Er is nu een plan voor opschaling naar 12 turbines van 3,5 MW en ongeveer 200 meter tiphoogte. Waar de wieken nu als het ware nog tussen de bomen hangen, komen ze er straks bovenuit. Dat geeft rust op het maaiveld. Het sluiscomplex komt daardoor weer tot zijn recht."

Wat zijn voor jou de belangrijkste principes om wind- en zonneparken tot kwalitatief goede energielandschappen te maken?

"Ten eerste, kijk naar kapotte landschappen en landschappen waar toch al een grote landschappelijke opgave ligt. Je kunt best natuur ontwikkelen samen met duurzame energie. Ten tweede, werk met de ondergrond, met water en bodem volgens de lagenbenadering. Ten derde, let op de schaal. Wil je rust creëren dan heb je schaal nodig. Laat kleinschalige landschappen met rust. Ten vierde: kijk naar bossen en bedrijventerreinen. En ten slotte, liever rustige hoogte in plaats van drukke laagte."

Landschapsarchitecten kunnen een kapot landschap opwaarderen, maar dat hoeven bewoners en gebruikers niet zo te waarderen. Kun je landschapsverlies en landschapspijn compenseren?

"Compenseren vind ik een verkeerde benadering. Alle verandering is lastig. Het moet geleidelijk. En probeer het niet alleen gebiedseigen, maar ook menseigen te maken: als mensen het zelf doen voelt het anders. Probeer die transitie in te bedenken in iets waar die mensen zelf onderdeel van uit maken. Dat is belangrijker dan het achteraf goedmaken, bijvoorbeeld met een gebiedsfonds.

Voor een windturbinepark bij Moerdijk hadden we een mooi landschappelijk plan uitgewerkt, met bosaanleg om het landschap te versterken. Maar de mensen wil-

den de turbines gewoon niet zien. Bij de Regionale Energiestrategie (RES) Eindhoven en de RES Arnhem-Nijmegen is het anders aangepakt, samen met bewoners in workshops zijn eerst bouwstenen voor het landschap samengesteld. Daarna ging het pas over waar die zouden kunnen komen, en ook dat gebeurde in dialoog. Als je met mensen aan de voorkant van een project aan de slag gaat, zonder vooraf een plan op papier, en tijdens het proces bekijkt wat windenergie kan betekenen voor jou en het landschap, dan kom je op iets anders uit."

Welke zijn de mooiste nieuwe energielandschappen van Nederland?

"De lijn bij Lelystad in het IJsselmeer. Aan de binnenkant ligt een langgerekt zonnepark op terrein van Staatsbosbeheer. Daar komen wind en zon samen en de dijk accentueert dat. En Delfzijl, waar in het slibdepot windturbines samengaan met natuurontwikkeling. Het zijn twee voorbeelden op de rand van water en land, waar de schaal heel bepalend is. De schaal kan het daar aan."

JOS DEKKER & JOHAN MEEUS

De Haagse dijk voor en nadat windpark Zwartenbergseweg werd gerealiseerd.
Beelden: Johan Meeus.

Windpark Zwartenbergseweg te Etten-Leur

Sinds de eeuwwisseling wordt de benedenloop van de rivier de Mark in de gemeente Etten-Leur begeleid door enkele tientallen windturbines. Het gebied is een open landschap waar turf is afgegraven en waar daarna gedeeltelijk klei is opgeslibd, voordat eeuwen geleden tot bedijking en inpoldering werd overgegaan. Langs de Haagse dijk liggen wielen die herinneren aan de vele dijkdoorbraken vanaf de Middeleeuwen. Deze dijk is een historische demarcatielijn tussen de grootschalige polders in boerenbeheer en de kleinschalige veenontginningen, die Staatsbosbeheer beheert. Een oude poldermolen houdt de polder droog en het veen dras. Over de dijk loopt een wandel- en fietspad.

De vijf turbines van windpark Zwartenbergseweg zijn ongeveer 100 meter hoog en naderen de Haagse dijk op enkele tientallen meters. Ze aaien de populieren als het ware over de kruin. Ze hebben een diameter van 70 meter en staan op 400 meter onderlinge afstand. Met elk een vermogen van van 2 MW kunnen ze gezamenlijk 8000 huishoudens van stroom voorzien. Samen met de tientallen windmolens in de Hoevense en Ettense beemden zijn ze van veraf zichtbaar en van dichtbij hoorbaar door een voortdurend zwak geruis.

De turbines in de omgeving waren tot voor enkele jaren van dezelfde omvang en hoogte, waardoor boven de polder een soort cadans ontstond. Op een kilometer afstand van de Zwartenbergseweg is een aantal turbines vervangen door twee keer zo hoge exemplaren, met een andere draaisnelheid en in een andere opstelling. De verwachting is dat ook de windturbines aan de Zwartenbergseweg vervangen zullen worden door grotere. Volgens kenners is er aan de Zwartenbergseweg sprake van een conflict in schaal omdat de turbines te weinig afstand houden van de dijken en de bomen, die doordoor visueel verkleind worden. De ervaring leert dat dit effect bij dubbel zo hoge turbines versterkt wordt.